

УДК 342.95

О. М. Миколенко, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

СПОСОБИ ПРАВОВОГО ЗАКРІПЛЕННЯ В ЗАКОНОДАВСТВІ ПРО КРИМІНАЛЬНУ ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ СУСПІЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ НАСЛІДКІВ

В статті розглянуті різні способи правового закріплення в законодавстві про кримінальну відповідальність суспільно небезпечних наслідків, визначаються переваги та недоліки кожного з виділених способів.

Ключові слова: злочин, суспільно небезпечні наслідки, кримінальна відповідальність, оціночні поняття.

Постановка проблеми. Створення чітких норм законодавства про кримінальну відповідальність – один з напрямків забезпечення ефективності кримінального-правового регулювання та законності. Це обумовлено тим, що мова і термінологія закону являють собою зовнішню форму законодавчої думки. Від чіткості формулювань залежить практична реалізація ідеї законодавця. Недоліки юридичної техніки породжують безліч проблем на практиці, що обумовлює необхідність вдосконалення правил, прийомів, засобів юридичної техніки.

Прийоми юридичної техніки частіше всього використовуються для правового закріплення в законодавстві про кримінальну відповідальність суспільно небезпечних наслідків. При цьому, використання в тексті закону оціночних понять є лише одним із прийомів юридичної техніки. У зв'язку з цим, сьогодні особливої актуальності набуває питання дослідження всіх способів правового закріплення в кримінальному законодавстві суспільно небезпечних наслідків, що дасть можливість виявити недоліки, які існують у цій сфері, та запропонувати шляхи їх вирішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання правового закріплення в законодавстві про кримінальну відповідальність суспільно небезпечних наслідків досліджували Я. М. Брайнін, В. К. Гришук, Т. В. Кашаніна, О. В. Кобзева, В. М. Косович, М. І. Панов, М. Й. Коржанський, М. І. Мельник, В. О. Навроцький, М. І. Хавронюк, С. Д. Шапченко, М. Д. Шаргородський та інші вітчизняні і зарубіжні вчені. Але практика застосування норм кримінального права показує, що в цій сфері існує велика кількість невіршених проблем, які впливають на рівень дотримання законності в нашій державі.

Метою написання статті є аналіз основних способів правового закріплення в законодавстві про кримінальну відповідальність суспільно небезпечних наслідків.

Виклад основного матеріалу. Для правильної кваліфікації протиправного діяння важливе значення має спосіб правового закріплення в законодавстві суспільно небезпечних наслідків окремих видів злочинів. У диспозиціях статей Особливої частини Кримінального Кодексу України (далі КК України) міститься декілька способів правового закріплення суспільно небезпечних наслідків.

Перший та найрозповсюджений спосіб, коли в Особливій частині КК України безпосередньо конкретизується характер та тяжкість шкоди (наприклад, ч. 1 ст. 176 і ч. 1 ст. 177 КК України). В окремих випадках у примітках до статті Особливої частини КК України може бути визначена та мінімальна шкода, яка заподіюється суспільно небезпечним діянням і яка є підставою для кваліфікації суспільно небезпечного діяння за цією статтею.

Другий спосіб правового закріплення суспільно небезпечних наслідків полягає у тому, що в законодавстві для визначення суспільно небезпечних наслідків використовуються поняття і терміни, які вживаються в природничих науках, у техніці, медицині тощо. Законодавча техніка вимагає, щоб терміни, які використовуються для позначення одного й

того самого явища в різних галузях права, були однаковими, а також, щоб термін змістовно відповідав суті того явища, яке він позначає [1, с. 75-77]. При кваліфікації таких протиправних діянь для з'ясування характеру шкоди необхідно звертатися до нормативних актів інших галузей права, у яких міститься опис цих понять і термінів. Так, наприклад, у ст. 277 КК України серед суспільно небезпечних наслідків передбачається «аварія поїзда». Зміст цього терміну в кримінальному законі не розкривається. Суб'єкт кваліфікації вчиненого діяння для з'ясування характеру наслідків повинен звернутися до відомчих нормативних актів, які встановлюють порядок і правила реєстрації подій, їх поняття і класифікацію. Аналогічним чином для розкриття понять «тяжких тілесних ушкоджень», «тілесних ушкоджень середньої тяжкості» і «легких тілесних ушкоджень», передбачених статтями 121, 122, 125 КК України, необхідно звернутися до Правил судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень, затверджених наказом МОЗ № 6 від 17 січня 1995 р. [2].

Однак варто враховувати, що в окремих випадках у таких нормах наслідки визначаються неточно і не погоджуються з текстом закону іншої галузі права. Наприклад, ст. 130 КК України передбачає відповідальність за свідоме поставлення іншої особи в небезпеку зараження вірусом імунодефіциту людини або іншої невиліковної інфекційної хвороби, небезпечної для життя людини (ч. 1), і за зараження іншої особи такою хворобою (ч. 2, 3, 4). Однак дана норма не погоджена з законодавством у сфері захисту населення від інфекційних хвороб, оскільки це законодавство не поділяє інфекційні хвороби на виліковні і невиліковні, а виділяє особливо небезпечні і небезпечні інфекційні хвороби [3, с. 327]. Необхідно відзначити, що наявність в КК України таких норм та їх застосування в слідчій і судовій практиці обумовлює певні проблеми. Вони відносяться до правотворчої, правозастосовної, організаційної та інших сфер. Наявність цих проблем прямо або опосередковано негативно впливає на ефективність застосування вказаних норм [4, с. 241-243].

Третій спосіб правового закріплення суспільно небезпечних наслідків полягає у тому, що у законодавстві суспільно небезпечні наслідки в ряді випадків визначаються шляхом введення в кримінально-правову норму оціночних понять (ознак). Наприклад, «великий розмір», «тяжкі наслідки», «матеріальна шкода», «значна шкода» тощо. Через неконкретність, неточність оціночних понять, їх правова оцінка завжди пов'язана з необхідністю з'ясування обсягу, змісту й ознак самих цих понять.

Вживання в кримінальному законодавстві оціночних понять (ознак) є самостійним прийомом законодавчої техніки. У цей спосіб суспільно небезпечні наслідки набули свого правового закріплення більше ніж у 50% статей КК України. Саме з його реалізацією пов'язана величезна кількість проблем, які виникають як у практичній, так і в науковій сферах юридичної діяльності. Законодавче закріплення оціночних понять не може бути оцінене однозначно. З однієї сторони, вони забезпечують гнучкість кримінально-правового регулювання, дозволяючи застосовувати відповідні кримінально-правові норми з урахуванням конкретних умов місця і часу. Тобто введення в кримінальне законодавство понять оціночного характеру у певних випадках має позитивне значення, тому що дає можливість включити до сфери кримінально-правового регулювання досить велику кількість різних явищ, які мають кримінально-правове значення і характеризують способи вчинення злочину, масштаби злочинної діяльності, суспільно небезпечні наслідки, психічні стани тощо. Застосування таких понять сприяє виразу принципу повноти кримінального закону [5, с. 88-90]. Як відзначав В. М. Кудрявцев, «існування оціночних понять у законі неминуче. Вони корисні, якщо встановлюються щодо тих випадків, коли це необхідно і коли правильно застосовуються на практиці» [6, с. 138].

З іншої сторони, використання у кримінальному законодавстві оціночних понять, завжди призводить до їх суперечливого тлумачення і неоднозначного застосування норм кримінального права на практиці. Крім того, використання оціночних ознак може негативно вплинути на процес криміналізації та кваліфікації діяння, адже кримінально-правове тлумачення оціночних понять може зробити межі криміналізації аморфними, розпливчастими, коли питання про злочинність (незлочинність) діяння буде фактично вирішуватися

особою, яка застосовує кримінально-правову норму [7, с. 3-5]. Ця точка зору останнім часом стає розповсюдженою [8, с. 24], але з нею важко погодитись. На нашу думку, особи, які застосовують кримінально-правову норму, конкретизують і розкривають ці оціночні ознаки лише на основі закону і виходячи зі змісту, закладеного законодавцем з урахуванням критеріїв, які склалися в практичній діяльності. У зв'язку з цим, заслуговує на увагу думка вчених про необхідність розробки об'єктивних критеріїв, які б дозволяли конкретизувати оціночні поняття [5, с. 88].

Найбільш розповсюдженою класифікацією оціночних ознак є їх поділ на якісні, кількісні і сукупні. Якісними оціночними ознаками вважаються ті з них, зовнішнє вираження яких здійснюється у формі вказівки на узагальнені характеристики, які не піддаються вимірові, наприклад, «неналежне виконання» (ст. 367 КК України). Кількісними є ті оціночні ознаки, сутність яких виражається в законі шляхом вказівки на приблизно обчислювані характеристики, наприклад, «велика шкода» (ч. 3 ст. 206 КК України), «масове захворювання» (ч. 2 ст. 239 КК України) тощо. До сукупних відносяться оціночні ознаки, які, маючи складну внутрішню структуру, змушують правозастосувача звертатися як до якісних, так і до кількісних критеріїв оцінки, наприклад, «істотна шкода» (ст. 231 КК України), «інші тяжкі наслідки» (ч. 3 ст. 110 КК України).

На наш погляд, законодавець повинен використовувати оціночні поняття в розумних межах, і тільки у тих випадках, коли без оціночних понять обійтися неможливо. У зв'язку з цим, пропонуємо, по-перше, у кожному розділі Особливої частини КК України передбачити самостійну статтю, в якій містилося б законодавче визначення всіх оціночних понять, які використовуються у даному розділі; по-друге, наповнити ці оціночні поняття самостійним змістом, що обумовлюється особливостями об'єкта посягання; по-третє, виділити загальні оціночні ознаки, які використовуються і розуміються за змістом однаково, незалежно від того, в якому розділі Особливої частини КК України закріплені.

Четвертий спосіб правового закріплення суспільно небезпечних наслідків полягає у тому, що у диспозиції статті Особливої частини КК України може бути альтернативно зазначений ряд суспільно небезпечних наслідків, настання яких дає підстави кваліфікувати діяння за даною статтею кримінального закону. Наприклад, кримінальна відповідальність за ст. 272 КК України настає у випадку, якщо порушення правил безпеки під час виконання робіт підвищеної небезпеки створило загрозу – загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків або заподіяло шкоду здоров'ю потерпілого. Для кваліфікації за частиною першою цієї статті досить встановити, що суспільно небезпечне діяння заподіяло одне з перерахованих наслідків. Кваліфікація не зміниться й у тому випадку, якщо діяння викликало в сукупності всі зазначені наслідки, однак це має значення для вирішення інших питань (наприклад, призначення виду і розміру покарання, визначення меж відшкодування шкоди тощо).

П'ятий спосіб правового закріплення суспільно небезпечних наслідків полягає у тому, що законодавець використовує при моделюванні статті Особливої частини КК України наслідки у вигляді створення загрози заподіяння реальної (фактичної) шкоди. Наприклад, загроза життю людей – ч. 1 ст. 276, ч. 1 ст. 281 КК України, загроза безпеки повітряних польотів – ч. 1 ст. 282 КК України, загроза заподіяння тяжких наслідків – ч. 1 ст. 253, ч. 1 ст. 258 КК України та ін.

Висновки. На підставі проведеного аналізу можна зробити наступні висновки.

Створення чітких норм закону – один з напрямків забезпечення ефективності кримінально-правового регулювання та законності. Це обумовлено тим, що мова і термінологія закону являють собою зовнішню форму законодавчої думки. Від чіткості формулювань залежить практична реалізація ідеї законодавця. Недоліки юридичної техніки породжують, по-перше, неправомірну поведінку учасників правових відносин, по-друге, до грубих помилок в практичній діяльності правоохоронних органів, які безпосередньо реалізують кримінально-правові норми. Це обумовлює необхідність вдосконалення способів правового закріплення суспільно небезпечних наслідків в законодавстві про кримінальну відповідальність.

Список літератури

1. Осипов П. П. Теоретические основы построения и применения уголовно-правовых санкций / П. П. Осипов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1976. – 265 с.
2. Правила судово-медичного визначення ступеня тяжкості тілесних ушкоджень [Електронний ресурс] : затв. МОЗ України від 17.01.1995 р. № 6. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0255-95>
3. Научно-практический комментарий Уголовного кодекса Украины от 5 апреля 2001 г. / А. М. Бойко, Л. П. Брич, В. К. Гришук [и др.] ; под ред. Н. И. Мельника, Н. И. Хавронюка. – К. : Каннон : А.С.К., 2002. – 1261 с.
4. Гаухман Л. Д. Квалификация преступлений: закон, теория, практика / Л. Д. Гаухман. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : АО «Центр ЮрИнфоР», 2003. – 448 с.
5. Шаргородский М. Д. Вопросы общей части уголовного права / М. Д. Шаргородский ; отв. ред. В. А. Иванов. – Л. : Изд-во ЛГУ, 1955. – 256 с.
6. Кудрявцев В. Н. Теоретические основы квалификации преступлений / В. Н. Кудрявцев. – М. : Госюриздат, 1963. – 354 с.
7. Кобзева Е. В. Оценочные признаки в уголовном законе : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Е. В. Кобзева. – Саратов, 2002. – 31 с.
8. Наумов А. В. О понятии правоприменительной эффективности уголовного закона / А. В. Наумов, Ю. А. Красиков // Вестник МГУ. Серия: Право. – 1981. – № 2. – С. 23-27.

Стаття надійшла 22.12.2014 р.

А. Н. Миколенко, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И.И. Мечникова
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

СПОСОБЫ ПРАВОВОГО ЗАКРЕПЛЕНИЯ В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ ОБ УГОЛОВНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ОБЩЕСТВЕННО ОПАСНЫХ ПОСЛЕДСТВИЙ

Резюме

Недостатки юридической техники, во-первых, порождают неправомерное поведение участников правовых отношений, во-вторых, приводят к грубым ошибкам в практической деятельности правоохранительных органов, которые непосредственно реализуют уголовно-правовые нормы и квалифицируют деяние в зависимости от наступивших общественно опасных последствий. Поэтому в статье рассмотрены различные способы правового закрепления в законодательстве об уголовной ответственности общественно опасных последствий, а также характеризуются позитивные и негативные аспекты их использования.

Ключевые слова: преступление, общественно опасные последствия, уголовная ответственность, оценочные понятия.

O. M. Mikolenko, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
The Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

METHODS OF LEGAL CONSOLIDATION OF THE SOCIALLY DANGEROUS CONSEQUENCES IN THE LEGISLATION ON PENAL LIABILITY

Summary

Disadvantages of legal technique, first, generate misconduct participants of legal relations, and secondly, lead to serious errors in the practice of law enforcement officers who directly implement the criminal law and qualify the act according to the socially dangerous consequences. Therefore, the article describes the different ways of legislating on penal liability of socially dangerous consequences, and are characterized by positive and negative aspects of their use.

Key words: the crime, socially dangerous consequences, penal liability, evaluation concepts.